

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Інститут математики, економіки і механіки

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

Дипломна робота

бакалавра

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКЦЕНТУАЦІЇ
ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АЛЕКСИТИМІЇ»**

**«PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DISPLAY OF CHARACTER
ACCENTUATION FOR TEENAGES WITH THE DIFFERENT LEVEL OF
ALEXITHYMIA»**

Виконала студентка 4 курсу денної форми навчання
напряму підготовки **6.030102** «Психологія»

Мидько Ольга Андріївна

Керівник: доктор психологічних наук, професор кафедри
диференціальної і спеціальної психології

Чернявська Тетяна Павлівна _____

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент кафедри
диференціальної і спеціальної психології

Литвиненко Ольга Дмитрівна

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від __.__.20__ р.

Захищено на засіданні ДЕК № __

протокол № __ від __.__.20__ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

Родіна Н.В.

(підпис)

(підпис)

Родіна Н.В.

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АЛЕКСИТИМІЇ.....	5
1.1 Психологічна сутність проблеми прояву акцентуацій характеру.....	5
1.2 Психологічні особливості підліткового віку та прояви акцентуацій характеру.....	21
1.3 Алекситимія як психологічний феномен.....	27
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АЛЕКСИТИМІЇ.....	36
2.1 Організація та методи дослідження прояву акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем алекситимії.....	36
2.2 Емпіричне дослідження за результатами Торонтської шкали алекситимії.....	40
2.3 Емпіричне дослідження за результатами Опитувальника К. Леонгарда - Х. Шмішека.....	42
2.4 Кореляційний аналіз отриманих результатів дослідження.....	45
Висновки до другого розділу.....	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кожний віковий період в житті людини по своїй суті дуже важливий. Розвивається людина, розвивається і особистість, індивідуальність. Особливо велику роль відіграють перші етапи становлення людини-особистості, серед яких провідне місце займає підлітковий період. Підлітковий вік досить складний, так як є перехідним періодом від дитинства до дорослості. Він характеризується глибокими змінами умов, що впливають на особистісний розвиток дитини. Центр життя дитини переміщається з дому в зовнішній світ, переходить в осередок дорослих і однолітків.

Алекситимія являє собою неспецифічний фактор ризику, який може в певній мірі бути пов'язаним з іншими особистісними характеристиками. Останнім часом за даними статистики, рівень алекситимії не зменшується, а у підлітковому віці вона впливає на комунікацію та соціалізацію в цілому.

Концепції алекситимії досліджувались у працях Д. Нейміах, П. Сифнеос, Р. Крістал, В.О. Калініна, В.М. Провоторова, В.С. Ротенберга, В.С. Коростельова, М.Р. Гаранян, А.Б. Холмогорова. Проблемами формування характеру займалися С.Л. Рубінштейн, К.Н. Корнілов, Б.М. Теплов, В.М. М'ясищев, А.Г. Ковальов, Б.Г. Ананьєв, К.К. Платонов.

Спроби побудови типології характерів неодноразово робилися впродовж всієї історії психології. Однією з найбільш відомих і ранніх з них стала запропонована німецьким психіатром і психологом Е. Кречмером, а також нашим співвітчизником В.М. Бехтерєвим. Дещо пізніше аналогічну спробу зробили психологи П.Б. Ганнушкін, М. Фрамер, О.В. Кербіков, У. Шелдон, Е. Фромм. Центальною проблемою для вітчизняної психології характеру була єдність форми проявів акцентуацій характеру з життєвим змістом. Б.Г. Ананьєв підкреслював, що кожний тип акцентуацій характеру являє собою певне ставлення особистості до навколишньої дійсності, до життєвих умов її розвитку. Проте, у наш час залишається відкритим питання

дослідження взаємозв'язку акцентуацій характеру та різними рівнями алекситимії.

Отже, актуальність, психологічна значущість проблеми, недостатня розробленість її теоретико-методологічних аспектів та неповнота методичних основ, а також важливість практичного впровадження зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості прояву акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем алекситимії».

Об'єкт дослідження – характерологічні особливості підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем алекситимії.

Мета роботи - емпірично та теоретично прослідити психологічні особливості прояву акцентуацій характеру та рівень алекситимії у підлітків.

Відповідно до мети визначено основні **завдання** дослідження:

1. Теоретично проаналізувати алекситимію як психологічний феномен.
2. Теоретично проаналізувати психологічні особливості підліткового віку.
3. Підібрати психодіагностичні методики адекватні цілі дослідження.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості прояву акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем алекситимії.

Методи дослідження. У дослідженні була використана система методів та психодіагностичних методик, яка складається з:

1. Аналіз теоретичних підходів та емпіричних результатів, що містяться у наукових психологічних джерелах;
2. Психодіагностичний блок, до якого увійшли наступні методики:
 - а) «Торонтська алекситимічна шкала TAS-26» (адаптація у в НІІ імені В.М. Бехтерева);
 - б) «Методика діагностики типів акцентуації рис характеру та темпераменту» Х. Шмішека – К. Леонгарда;

Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного (кореляційного; SPSS 10. 0) та якісного аналізів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені в дослідженні матеріали можуть бути використані психологами у своїй професійній діяльності.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 50 найменування на 4 сторінках, 2 додатків, 4 таблиць, 2 рисунків. Загальний обсяг рукопису дипломної роботи – 52 сторінки.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз сучасної психологічної літератури довів що алекситимія - це утрудненість або нездатність людини ідентифікувати і давати опис своїх емоційних переживань. Ознаками алекситимії є: утрудненість або нездатність людини ідентифікувати і давати опис своїх емоційних переживань, нечутливість і нерозуміння відчуттів інших людей, труднощі в розрізненні почуттів і тілесних відчуттів, фіксація на зовнішніх подіях зашкоджуючи внутрішнім переживанням, обмежене використання символів, про що свідчить бідність фантазії і уяви, сновидінь.

Підлітковий вік протікає критично тільки за певних умов розвитку. Під поняттям «умови» мається на увазі що сильніше на розвиток дитини надає більш вплив взаємодії його з середовищем, ніж зовнішня обстановка розвитку. Основну роль у формуванні і розвитку характеру дитини грає його спілкування з оточуючими його людьми. Відбувається становлення спрямованості, виборності сприймання, формується абстрактне теоретичне мислення, розвиваються гіпотетико-дедуктивні процеси, з'являється можливість будувати складні висновки, висувати гіпотези і перевіряти їх. Психологічні новоутворення відбуваються завдяки розвитку соціальної дорослості – становлення готовності дитини до життя у суспільстві дорослих як його повноцінного і повноправного члена.

З метою виявлення акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем алекситимії були підібрані наступні методики: Торонтська алекситимічна шкала (TAS – 26) яка виявляє рівень алекситимії у людей з психосоматичними розладами, людей з неврозами і здорових осіб. Методика призначена для діагностики рівня алекситимії і адаптована в інституті ім. В.М. Бехтерева. Рівні алекситимії: неалекситимічний тип (рівень), перехідний тип (рівень) та алекситимічний тип (рівень). Опитувальник К. Леонгарда – Х. Шмішека призначений для діагностики типу акцентуації особистості. Теоретичною основою опитувальника є концепція «акцентуованих особистостей» К.

Леонгарда. Опитувальник містить 10 шкал: гіпертимність, ригідність (застрягання), емотивність, педантичність, тривожність, циклічність, демонстративність, збудливість, дистимічність, екзальтованість. Допоміжними методами були опис, порівняння, синтез, індукція, дедукція, аналогія, прогностичні (експертних оцінок, узагальнення, незалежних характеристик).

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив нам виділити три групи підлітків: у 32 % обстежуваних підлітків високий рівень алекситимії, 22% були віднесені до перехідного типу та у 46% учнів алекситимічних рис не виявлено. Дослідження акцентуацій характеру показало, що у підлітків з високим рівнем алекситимії риси екзальтованого та дистимічного типів більш виражені, ніж у однолітків з неалекситимічним типом. Екзальтований тип має схильність реагувати з великим емоційним збудженням, але на висоті афекту почуття погано диференціюються. Дистимічному типу характерна загальмованість, схилені песимістично бачити майбутнє, і рефлексія має слабо виражений характер. У алекситиміків значно нижчий гіпертимний тип акцентуацій, ніж у неалекситиміків. У підлітків з перехідним типом більш виражені риси тривожного і педантичного типу характерів. Головною рисою цих типів акцентуацій є підвищена вразливість, загострене почуття власної неповноцінності, нерішучість, схильність до «самозанурення», постійний сумнів і тривалі розмірковування образливості, а також ригідність нервових процесів, акуратність, нерішучість, совісність. У підлітків-неалекситиміків виражені акцентуації гіпертимного та емотивного типів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменко В.И. Основные тенденции в формировании характера школьников / В.И. Абраменко. // Советская школа. - 1973. - №1. - С. 33-35.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. - М.: Феникс, 2005. - 366 с.
3. Алексеева М. І. Психологія ранньої юності / М. І. Алексеева. – Київ: Вища школа, 2005. – 48 с.
4. Бандура А. Підліткова агресія. Вивчення впливу виховання і родинних стосунків / А. Бандура, Р. Уолтерс. // Педагогічні технології. 2007. – №5. – С. 15–18.
5. Бобкова О. Н. Роль алекситимії у розвитку психосоматичних захворювань / О. Н. Бобкова, Д. М. Іващенко. // Актуальні проблеми психосоматики в загальномедичній практиці. – 2012. – №2. – С. 61–67.
6. Бодалев М.В. мир подростка / В. Бодалев. - М.: Просвещение, 1999. - 215 с.
7. Бурлачук Л. Словник-довідник з психологічної діагностики / Л. Бурлачук, С. Морозов. – Київ: К.І.С., 2008. – 597 с.
8. Войцихова А. І. Характеристика індивідуально-типологічних особливостей та їх вплив на взаємостосунки з оточуючими / А.І. Войцихова. // Психологічна газета. – 2006. – №14. – С. 18–26.
9. Гамезо В. В. Курс загальної, вікової та педагогічної літератури / В. В. Гамезо. – Київ: Просвіта, 2005. – 412 с.
10. Гарбузов В. І. Практична психотерапія / В. І. Гарбузов. – Київ: Веселка, 2006. – 413 с.
11. Глівник О. П. Батькам про особливості психічного розвитку дитини / О. П. Глівник. // Психологічна газета. – 2004. – №9. – С. 1–5.
12. Гончаренко Т. О. Психічне здоров'я дитини / Т. О. Гончаренко. // Редакція загально педагогічних газет. – 2003. – №2. – С. 112.

13. Гуревич К. М. Психологическая диагностика: проблемы и исследования / К. М. Гуревич. - М.: Феникс, 2001. - 312 с.
14. Драгунова С. В. Психологічні особливості підлітка / С. В. Драгунова. // Вікова та педагогічна психологія. – 1979. – №2. – С. 98 – 101.
15. Ересько Д.Б. Алекситимия и методы ее определения при психосоматических расстройствах / Д.Б. Ересько. - СПб: НИПНИ им. Бехтерева, 2005. - 172 с.
16. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. - СПб: Феникс, 2001. - 752 с.
17. Кон І. С. Психологія ранньої юності / І. С. Кон. – Київ: Вища школа, 2011. – 261 с.
18. Левітів Л. Д. Психологія характеру / Л. Д. Левітів. – Київ: Мальва, 2010. – 214 с.
19. Леонгард К. Акцентуированные личности / К. Леонгард. - Ростов на Дону: Феникс, 2000. - 544 с.
20. Лічко А. Є. Підліткова психіатрія / А. Є. Лічко. – Львів: Каменяр, 1985. – 413 с.
21. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера / А. Е. Личко. - М.: Просвита, 2003. - 187 с.
22. Мазурова В. І. Психосоматична медицина [Електронний ресурс] / В. І. Мазурова. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://psy.su/mod_files/additions_1/file_file_additions_1_1527.pdf.
23. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник / С. Д. Максименко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
24. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения / В. Д. Менделевич. - СПб, 2005. - 445 с.
25. Мухіна В. С. Проблеми генезису особистості / В. С. Мухіна. – Київ: Наукова думка, 2003. – 103 с.

26. Нартова-Бочавер С. К. Рівень алекситимії як індикатор психологічної стійкості студентів / С. К. Нартова-Бочавер, А. В. Потапова. // Психологічна наука та освіта. – 2012. – №3. – С. 11–16.
27. Немов Р. С. Практическая психология / Р. С. Немов. - М .: Народное образование, 2003. - 298 с.
28. Орлов Ю. М. Самопознание и саморазвитие характера / Ю. М. Орлов. - М .: Просвита, 2004. - 198 с.
29. Петровський А. В. Вікова і педагогічна психологія / А. В. Петровський. – Київ: Вища школа, 2010. – 354 с.
30. Платонов К. К. Психология / К. К. Платонов, Г. Г. Голубев. - М .: Высшая школа, 2001. - 365 с.
31. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. - М .: Высшая школа, 2005. - 219 с.
32. Подмазін С. І. Як допомогти підлітку з «важким» характером / С. І. Подмазін, Є. І. Сибіль. – Київ: Перспектива, 2005. – 160 с.
33. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1997. – 640 с.
34. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб: «Питер», 2000. – 342 с.
35. Реан А. А. Соціальна та педагогічна психологія / А. А. Реан, Я.Л. Коломінський. – Київ: Вища школа, 2008. – 301 с.
36. Романова В. Я. Психологія індивідуальних відмінностей. Тести / В. Я. Романова. – Київ: ОППО, 2006. – 376 с.
37. Рувінський Л. І. Як виховати волю і характер / Л. І. Рувінський, С. І. Хохлов. – Київ: Просвіта, 2009. – 142 с.
38. Савчин М. В. Загальна психологія / М.В. Савчин. – Київ: Відродження, 1998. – 159 с.

39. Секоян І. Є. Алекситимія: предиктор, ознака психосоматизації чи особистісна характеристика / І. Є. Секоян. // Незалежний психіатричний журнал. – 2007. – №4. – С. 33–37.
40. Семиченко В. А. Психологія: Темперамент / В. А. Семиченко. – Київ: Видавець О.М. Ешке, 2006. – 200 с.
41. Скрипченко О. В. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – Київ: Просвіта, 2005. – 464 с.
42. Слободчиков В.И. Психология развития человека / В.И. Слободчиков, Е. И. Исаев. - М.: РГПЫ, 2000. - 321 с.
43. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Характер, акцентуации характера и неврозы / Л. Д. Столяренко. - Ростов на Дону: Высшая школа, 2005. - 332 с.
44. Сухарьов А. В. Характер і поведінка підлітків / А. В. Сухарьов. // Хімія у школі. – 2010. – №2. – С. 35–37.
45. Фридман Л. М. Психологический справочник / Л. Н. Фридман, И. Ю. Кулагина. - М.: РГПЫ, 2003. - 511 с.
46. Фролов Ю. И. Психология подростка / Ю. И. Фролов. - М.: Народное образование, 2000. - 176 с.
47. Х'єлл Л. Теорії особистості / Л. Х'єлл, Д. Зіглер. – Вінниця: Либідь, 2009. – 114 с.
48. Шарнхорст Э. Между детством и зрелостью / Е. Шарнхорст. - Минск: просветитель, 2007. - 311 с.
49. Юнг К. Психология и психоанализ характера / К. Юнг. - Самара: Дашков и Ко, 1997. - 272 с.
50. Якупін В. А. Психологія / В. А. Якупін. – Вінниця: Либідь, 2005. – 329 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Аналіз відповідей з визначення рівня алекситимії в учнів 10 –х класів

№ анкети	Сума отриманих балів	№ анкети	Сума отриманих Балів
1	63	31	64
2	55	32	89
3	69	33	65
4	53	34	28
5	77	35	87
6	31	36	63
7	72	37	44
8	26	38	75
9	71	39	62
10	96	40	82
11	49	41	73
12	66	42	33
13	55	43	70
14	78	44	80
15	42	45	41
16	59	46	56
17	84	47	97
18	67	48	45
19	60	49	37
20	83	50	27
21	49	51	88
22	29	52	39
23	90	53	105
24	77	54	92
25	114	55	61
26	52	56	121
27	113	57	69
28	30	58	25
29	68	59	45
30	38	60	93

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Аналіз відповідей з визначення типу акцентуацій характеру в
учнів 10-х класів**

№ анкети	Демонстративний	Педантичний	Застраглий	Збудливий	Гіпертимний	Дистимічний	Тривожний	Циклічний	Екзальтований	Емотивний	Переважачий Тип
1	8	12	8	9	6	21	9	12	6	9	Дистимічний
2	6	22	18	6	9	9	15	6	12	3	ПедантичнийЗастрагаючий
3	2	10	14	3	3	0	24	3	6	12	Тривожний
4	8	6	2	6	21	6	9	6	12	12	Гіпертимний
5	6	4	2	6	3	6	3	6	24	9	Екзальтований
6	8	8	4	15	24	3	6	3	12	9	Гіпертимний
7	6	22	4	3	9	9	24	9	0	9	Педантичний, Тривожний
8	8	6	4	9	3	9	6	3	12	21	Емотивний
9	6	16	10	6	3	3	21	0	0	9	Тривожний
10	16	6	8	9	6	21	12	6	24	15	Дистимічний, Екзальтований
11	6	4	2	3	6	3	3	6	6	3	Не виявлено
12	10	22	16	6	3	9	15	3	0	9	Педантичний
13	6	14	2	6	0	3	15	21	6	3	Циклічний
14	6	8	2	15	9	21	3	3	24	3	Дистимічний, Екзальтований
15	10	6	8	15	21	6	6	9	0	6	Гіпертимний
16	6	18	22	9	6	3	3	9	0	3	Застрагаючий
17	4	6	8	9	6	21	6	9	6	3	Дистимічний
18	6	22	10	3	6	3	3	9	0	3	Педантичний
19	4	6	2	9	3	9	3	6	6	6	Не виявлено
20	6	4	2	6	9	9	3	6	6	21	Емотивний
21	6	6	2	6	3	6	9	9	12	6	Не виявлено
22	8	6	2	6	21	6	6	6	9	6	Гіпертимний
23	16	6	8	9	6	21	12	6	24	15	Екзальтований
24	6	14	2	6	0	3	15	21	6	3	Не виявлено
25	8	6	4	9	6	21	6	9	0	3	Дистимічний
26	10	4	8	9	21	6	6	9	0	6	Гіпертимний
27	6	22	4	6	9	21	6	9	6	3	Педантичний

Продовження таблиці Б.1.

28	8	2	6	9	6	21	9	6	0	6	Дистимічний
29	10	22	6	6	3	9	15	3	0	6	Педантичний
30	10	6	4	9	6	9	6	9	0	3	Не виявлено
31	6	22	4	3	9	9	21	9	0	9	Педантичний, Тривожний
32	16	6	8	9	6	9	12	6	24	15	Екзальтований
33	10	6	16	6	3	9	15	3	6	21	Емотивний
34	8	8	4	3	6	9	9	6	6	15	Не виявлено
35	4	6	8	9	21	21	6	6	6	3	Дистимічний, Гіпертимний
36	6	14	2	6	0	3	15	21	24	3	Екзальтований, Циклічний
37	6	6	2	3	6	3	3	6	6	3	Не виявлено
38	16	8	6	9	6	3	12	6	24	15	Екзальтований
39	16	6	2	6	6	6	9	6	12	21	Емотивний
40	16	6	8	9	6	21	12	6	12	15	Дистимічний
41	6	22	16	6	9	9	15	6	12	3	Педантичний
42	6	6	8	9	6	9	12	6	12	15	Не виявлено
43	8	2	20	9	6	9	9	6	0	6	Застрягаючий
44	10	6	8	18	21	6	6	9	0	6	Гіпертимний
45	6	18	22	9	6	3	3	9	0	3	Застрягаючий
46	6	4	2	3	6	3	3	6	6	3	Не виявлено
47	2	10	14	3	21	0	24	3	6	12	Гіпертимний, Тривожний
48	6	6	4	6	3	6	9	9	12	21	Емотивний
49	20	8	4	9	3	3	6	9	6	3	Демонстрат.
50	8	20	2	6	6	6	6	6	9	21	Емотивний, Тривожний
51	10	4	4	22	21	6	6	9	0	6	Збудливий, Гіпертимний
52	6	6	4	6	3	6	9	9	12	21	Емотивний
53	10	6	16	6	3	9	15	3	24	9	Екзальтований
54	6	20	2	6	3	6	3	6	12	9	Педантичний
55	20	8	4	15	9	3	6	3	12	9	Демонстрат.
56	16	8	6	9	6	9	12	6	24	15	Екзальтований
57	8	8	16	6	3	9	15	3	12	9	Не виявлено
58	8	6	4	9	21	6	6	9	0	9	Гіпертимний
59	10	4	8	22	6	6	6	9	0	6	Збудливий
60	16	6	8	9	6	21	12	6	12	15	Дистимічний